

TIVA KAHRAMANLIK DESTANLARI I-II*

Halil İbrahim ŞAHİN**

Türk destanları ve destancılık geleneği üzerine yapılan çalışmalar, günümüzde oldukça önemli bir seviyeye gelmiştir. Bugün pek çok Türk topluluğunun destanları ve destancılık geleneği üzerine Türkiye’de yapılmış ve yayımlanmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, son yıllara kadar haklarında çok az bilgiye sahip olduğumuz bazı Türk topluluklarının dillerine, edebiyatlarına, yaşam tarzlarına, düşünüş ve inanışlarına dair yeterli bilgi ve malzemeye sahip olmadığımızı söylemek gerekir. Avrupalı ve Amerikalı destan araştırmacıları gibi, pek çok Türk araştırmacı da Türk topluluklarının destan geleneğini uzun bir dönem Rus Türklük Bilimi’nin önde gelen isimlerinden olan W. Radloff, N. F. Katanov, G. N. Potanin, N. P. Direnkova gibi araştırmacılarının eserlerinden takip etmiştir. Ancak, günümüzde destan araştırmalarında alınan mesafenin sonucunda Türkiye’de yetişen Türklük Bilimi araştırmacıları, yukarıda zikrettiğimiz isimlerin yapmış oldukları çalışmaları irdeleyebilmekte, Rus Türklük Bilimi’nin yaklaşımını aşan çalışmalarla destan araştırmalarına yeni açılımlar getirebilmektedirler.

Türkiye merkezli Türklük Bilimi araştırmacılarının en az bilgiye sahip olduğu Türk topluluklarından birisi de Tıva Türkleridir. Tıva Türklerinin sözlü edebiyatı üzerine en kapsamlı çalışma, Metin Ergun ve Mehmet Aça tarafından **Tıva Kahramanlık Destanları I** adıyla 2004 yılında yapılmıştır. Bu çalışma, “Giriş”, “I. Tıva Türklerinin Destanları Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, “II. Tıva Türklerinin Destancılık Geleneği”, “III. Tıva Türklerinin Destanlarının Motif Yapısı”, “Bibliyografya” ve “Metinler” bölümlerinden oluşmaktadır. Tıva destanlarının araştırılma

tarihinin ele alındığı birinci bölüm, “A) Çarlık Rusyası Döneminde Yapılan Çalışmalar”, “B) Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Çalışmalar”, “Sovyetler Birliği Dönemi Sonrasında Yapılan Çalışmalar” şeklinde üç başlıktan ibarettir.

Tıva Türklerinin destancılık geleneğine ayrılmış olan ikinci bölümde Tıva destanlarının konu ve şekil özellikleri, Türkiye sahası destan araştırmalarında çok fazla görmediğimiz destanın poetikası meselesi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Tıva destan anlatıcıları (Toolçu) ve destan anlatımı hakkında tespit ve değerlendirmeler yapılmış, Tıva destancılık geleneğinde önemli bir yere sahip bazı destan anlatıcıları (Toolçu) hayatları, sanatları ve repertuarları bağlamında tanıtılmıştır. Çalışmanın bu bölümü, Tıva destanlarının şekil ve muhteva özelliklerini izah ettiği gibi Tıva destanlarının anlatımını ve bağlamını (anlatıcı, dinleyici, anlatım zamanı vb.) da ele almasıyla Tıva destancılık geleneğinin bütün halde değerlendirilmesine büyük katkı yapmıştır.

Tıva Türklerinin inanış ve düşünüş yapılarını yansıtan destan motifleri, üçüncü bölümde çeşitli açılardan değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde okuyucuya kolaylık olması için altı destanın da özeti verildikten sonra destan motifleri;

- A) Mitolojik Motifler
- B) Dinî Motifler
- C) Büyü-Sihir
- Ç) Sosyal Hayatla İlgili Motifler

şeklinde bir tasnife tabi tutularak diğer Türk destanları ile de mukayeseli bir şekilde incelenmiş, yapılan mukayeselerin sonucunda Tıva Türklerinin Türk inanış ve düşünüş kalıpları içindeki konumunu belirlemeye yönelik değerlendirmeler ya-

* Metin ERGUN-Mehmet AÇA, C. I, Ankara 2004: Akçağ Yayınları, 600 s.; C. II, Ankara 2005: Akçağ Yayınları, 399 s.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

pılmıştır. Bu bölüm için söylememiz gereken hususlardan birisi de incelemeye tabi tutulan motiflerin seçiminde “inaniş ve düşünüş yapısının bir sonucu olması” ilkesinin gözetilmiş olması, sıradan unsurların motif olarak tercih edilmemiş olmasıdır.

Çalışmada kullanılan kaynakların gösterildiği “Bibliyografya” bölümünün sadece Tıva destanlarını değil, Güney Sibirya Türk destan geleneğini çalışmak isteyenlere önemli bir rehber olacağı kanısındayız.

Birinci kitabın son bölümü olan “Metinler” kısmında “Alday-Buuçu”, “Boktu-Kiriş, Bora Şeeley”, “Kaŋıvay-Mergen”, “Aldın-Çaagay”, “Aldın-Kurgulday” ve “Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar” adlı altı destan metni hem Tıva Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi şekliyle yer almaktadır.

Birinci kitabın ikincisi yine aynı yazarlar tarafından **Tıva Kahramanlık Destanları II** adıyla 2005 yılında yayımlanmıştır. İkinci kitap, “Ön Söz”, “Giriş”, “I) Tıva Kahramanlık Destanlarının Poetikası”, “II) Tıva Kahramanlık Destanlarının Motif Yapısı”, “Bibliyografya” ve “Metinler” bölümlerinden oluşmaktadır.

İki başlık halinde düzenlenen “Giriş” bölümünde Tıva destanlarının poetikası ve motif yapısı değerlendirmeye alınmıştır. “I) Tıva Kahramanlık Destanlarının Poetikası” başlığını taşıyan ve Tıva destanlarının poetikası konusuna ayrılan bu bölümdeki değerlendirmelerin amacı, bölümün ilk cümlelerinde “*Tıva kahramanlık destanlarının inanç ve düşünce dünyasını yansıtan motiflerinin yanı sıra, epitetlerle anlatım kalıplarının (formeller, kalıp sözler) da incelenmesi, destan metinlerinin kurulmasında kullanılan anlatım öğelerinin tespitinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda yapılacak inceleme ve değerlendirmeler, Tıva kahramanlık destanlarının anlatım ve yapı özellikleriyle diğer Türk topluluklarının destanlarının anlatım ve yapı özelliklerini karşılaştırma imkânı sağlayacaktır.*” (s. 9) şeklinde ifade edilmiştir. Dört destan metninden hareketle destan kahramanlarının ve atlarının tasvirleri, destanlarda kullanılan epitetler, destanlardaki hayvan-

ların tasvirlerinde kullanılan sıfatlar, Tıva destan anlatıcılarının kullandıkları formel ifadeler ve benzer durumları ifade ettikleri kalıp ifadeler çalışmanın bu kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

“II) Tıva Kahramanlık Destanlarının Motif Yapısı” adlı bölümde ise birinci kitapta esas alınan tasnif çerçevesinde Tıva destanlarının motifleri mukayeseli bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın en hacimli bölümünü oluşturan “Metinler” kısmında “Han-Şilgi Attıg Han-Hülüg”, “Arı-Haan”, “Arzılan Kara Attıg Çeken Kara Möge” ve “Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün” adlı dört destan metni, Tıva Türkçesi ve Türkiye Türkçesiyle verilmiştir. Mitolojik unsurların oldukça fazla olduğu bu destan metinlerinden “Arı-Haan”, bünyesinde, insanın yaradılışına dair bölümler bulundurması ile diğer metinlerden ayrılmaktadır. Çalışmanın “Ön Söz”ünde de ifade edildiği gibi, Türk mitolojisinde ilk insanın yaradılışına dair mevcut metinlere “Arı-Haan”ın da ilave edilebileceğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, birincisi 2004, ikincisi ise 2005 yılında yayımlanmış olan bu iki kitap, Türk coğrafyasının en uzak yerlerinden biri olan Tıva bölgesindeki Türklerin destanları ve destancılık gelenekleri hakkında tatmin edici bilgiler ve malzemeler içermektedir. Bu iki ciltlik eserde Tıva destanları üzerine yapılan çalışmaların tanıtılması, destanların şekil ve muhteva özelliklerinin, poetikasının, icra ortamının, motif yapısının tespit edilmesi ve 10 destan metninin hem Tıva Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi ile Türkiye sahası Türkölük Bilimi araştırmacılarının dikkatlerine sunulmuş olması Türk destan araştırmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Böyle bir çalışmayı Türk destan araştırmalarına kazandıran sayın Doç. Dr. Metin Ergun’a ve Doç. Dr. Mehmet Aça’ya teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dileriz.